

AHMED CÂHİDÎ VE DÎVÂNİ

Yrd. Doç. Dr. Abdullah AYDIN*

ÖZ

Bir değirmendir bu dünya öğütür birgün seni

Dünya değirmenin zaman çarkı çabuk dönüyor. Bu hız arasında tarihî olarak geride kalan fakat hem edebî hem de kulluk şuuru bakımından bizden daha ileride olan mutasavvıf şairleri tanımak önemli bir vazifedir. Zirve bir şair olmasa da halkla devamlı iç içe olan, Divan Edebiyatında “Câhidî” mahlası ile şiirler yazan Ahmed Câhidî önemli mutasavvıf şairlerimizden biridir.

Ahmed Câhidî ve tasavvufî eserleriyle ilgili kitap, tez ve makale şeklinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Fakat divanı henüz yayımlanmamıştır. Kaynaklarda şiir sayısının az gösterilmesi belki de hacimli olmadığı düşüncesiyle bu divan üzerine akademik çalışmalar yapılmasına engel olmuştur.

Matbu olmayan divanın nüshaları incelenerek tarafımdan tenkitli metin hâlinde yayına hazırlanmıştır. Kitap olarak yayımlanması zaman alacağı düşüncesiyle eserin önemli kısımları bu makalede ilim âlemiyle paylaşılacak; şairin hayatı, şiirlerinin içeriği ve şiirlerinden örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Câhidî, Divan, Mutasavvıf, Dinî Şiir, Edebiyat.

AHMED CAHIDI AND HIS DIVAN

ABSTRACT

This world is a grinder which one day can grind you

The wheel of time of the grinder of the world turns quickly. It is an important duty to recognize the sufi poets who are fall behind between this quikness from historical aspect; but as a literary and serve consciousness aspect these poets are so ahead than us. Even if not a peak poet, Ahmed Cahidi who writes poems with pseudonym Cahidi in Divan literature is a person who regularly attend within the peoples and therefore he is one of our important sufi (mutasavvıf) poets.

There are different kind of studies as boks, thesis and papers on Ahmed Cahidi and his sufistic Works. But his divan not published yet. Because of limited number of poems in designated references in some researchers maybe occurred the idea that this divan not voluminous and therefore this idea hampered some researchers to make academic studies on his divan.

* Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, divansiiri@hotmail.com

The not printed transcripts of this divan was investigated and prepared for publishing as a criticized text by me. In this paper we think to share the essential part of our work with academic world; we will write shortly here the life of this poet, also we will give some informations about content of his poems and exemples from his poems.

Key Words: Cahidi, Divan, Sufi, Religious Poem, Literature.

GİRİŞ

XVII. asırda III. Mehmet, I. Ahmet, I. Mustafa, II. Osman, IV. Murat, Sultan İbrahim ve IV. Mehmet padişahlık etmişlerdir. Dirayetsiz padişahların tahta geçmesi, saray kadınları ve harem ağalarının devlet işlerine karışmaları, askerî disiplinin bozulması, sadrazamların seçiminde dikkatli olunmaması gibi yönetimdeki zafiyetler devlet merkezini zayıflatmıştır. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla İstanbul’da yeniçeri ve sipahi ayaklanmaları, Anadolu’da Celâlî isyanları baş göstermiştir. Ulema sınıfının taassubu da gerilemenin önemli sebeplerinden biridir.

Bu asırda içtimaî ve idarî hayat gerilediği hâlde kültür, sanat ve edebiyat hayatı yükselişine devam etmiştir. Önceki asırlarda edebiyatın sağlam temellere oturtulması, gerilemeden etkilenmesini geciktirmiştir. Edebiyat ve sanat, türlerinde en güzel örneklerini bu devirde vermiştir. Divan edebiyatı sahasında Nef’î, Şeyhülislam Yahya, Na’îlî, Nâbî ve Nev’izâde Ata’î başta olmak üzere büyük şairler yetişmiştir. Nesir sahasında Veysî ve Nergisî, âşık edebiyatında Karacaoğlan, Gevheri ve Âşık Ömer, dinî tasavvufî alanda ise Aziz Mahmut Hüda’î ve Niyazi Mısırî eserler vermişlerdir.

Tekkelerin hızla çoğalmasıyla Dinî-Tasavvufî edebiyat da büyük gelişme kaydetmiştir. Tekkelerde musikinin öneminin artmasıyla güfte yazar çok kuvvetli şairler yetişmiştir. Yazdığı şiirler “ilahi” olarak okunan şairlerden birisi de **Câhidî**’dir.

Câhidî’nin hayatı ve eserleri hakkında 3 kitap¹, 1 doktora tezi², 2 yüksek lisans tezi³, 3 makale⁴ yazılmıştır. Bunların haricinde çeşitli ansiklopedi ve biyografi kaynaklarında da bilgiler mevcuttur. Câhidî’nin hayatı hakkında fazla bilgi olmadığı için tüm bu kaynaklar hemen hemen aynı bilgileri kronolojik olarak birbirlerinden nakletmişlerdir. Bundan hareketle tekrarlardan kaçınarak burada Câhidî ile ilgili özet bilgiler verilecektir.

A. AHMED CÂHİDÎ

1. Hayatı

Şiirlerinde Câhidî mahlasını kullanan şairimizin ismi Ahmed’dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Edirne’de doğmuştur. Aslen Rumelili ve babasının adının da Muhammed olduğu Kitâbu’n-Nasiha adlı eserinden anlaşılmaktadır. Câhidî’nin çocukluğu ve

¹ Ramazan Eren, *Çanakkale ve Kilitli’l-Bahir Köyümüzün Sultanı: Ahmed Câhidî Efendi*, İstanbul, 1985; Hamit Er, *Ahmed Câhidî Efendi Nasihatnamesi*, Çanakkale, 2010; Hamdi Kızılar, *Ahmed Câhidî Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, İstanbul, 2006.

² Hamdi Kızılar, *Ahmed Câhidî Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2004.

³ Şerife Saygın Coşkun, *Ahmed Câhidî ve Kitâbu’n-Nasiha Adlı Eseri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2005; Orhan Çamlıca, *Ahmed Câhidî’nin Nasihatnâme ve Tevhid-i Zât Adlı Risalelerinin Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

⁴ M. Halit Bayrı, “Câhidî”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Şubat, 1954, s.375-376; Nuran Altuner, “Câhidî Ahmed Efendi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2, S. 6, Ankara, 2001, S. 159-176; Hamdi Kızılar, “Câhidî Ahmed Efendi’nin “Abdest, Namaz Ve Hac” İbadetlerine Dair Bazı Bâtınî Yorumları”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, S. 17, Ankara, 2006, s. 151-159.

gençliği Edirne’de geçmiş, yüksek bir ilim muhiti içerisinde bulunmuştur⁵. Cemâliyye ve Uşşâkiyye Tekkelerinde dersler alarak din ve fen ilimlerinde kendini yetiştirmiştir. Talebe yetiştirmek, İslamiyet’in emir ve yasaklarını halka öğretmek için Çanakkale’ye gitmiştir. Çanakkale’de kendisinden daha fazla keramet ehli biri olduğu söylenen Kerime Hatun’la evlenmiştir. Bu evlilikten Âdem Efendi adında bir oğlu olmuş ve kendisinden 17 yıl önce vefat etmiştir. Câhidî’nin ölümüyle yerine geçen Lutfullah Efendi⁶ veya Abdüllâtif⁷ adında bir oğlu daha olduğu kaynaklarda yazılmıştır. Kilitbahir’de vefat eden Câhidî, oğlu ve eşiyle aynı türbeye defnedilmiştir. Ölümüne H. 1070/ M. 1659’u gösteren “istirahat” kelimesiyle tarih düşülmüştür. Bununla birlikte 1658’de Çanakkale’yi gezen Evliya Çelebi’nin Câhidî’den söz etmemesi Câhidî’nin daha önce ölmüş olma ihtimalini akla getirmektedir⁸.

Câhidî, gece gündüz Kur’an okuyan, cömert, kişilik sahibi, dünyanın malına itibar etmeyen, çevresinde sayılan ve sevilen biridir. Şiirlerinde kullandığı mahlasından da anlaşılacağı gibi maneviyat âleminde cihat eden şairin şöhreti günümüze kadar gelmiştir. Türbesi halk tarafından hâlen ziyaret edilen bir mekândır.

2. Menakıbı

Halk arasında çok sevilmesinden dolayı Çanakkale yöresinde Câhidî hakkında değişik menakıplar anlatılmaktadır. Bunlardan iki tanesi çok meşhur olmuş ve hakkında yapılan çalışmalarda zikredilmiştir⁹.

Bir gün Çanakkale’ye geçmek için Kilitbahir iskelesine gelen Câhidî’yi parası olmadığı için kayığa almazlar. Üzgün bir hâlde eve gelen Câhidî’ye zevcesi Kerime Hatun seccadeyi verir ve “Bunun üzerine binip karşıya geç.” der. Câhidî’nin seccadeyle denizden geçişinin görülmesiyle büyük bir velî olduğu anlaşılır.

Diğer menakıbı IV. Mehmet ile alâkalıdır. Rüyasında Câhidî’yi gören Sultan IV. Mehmet, sohbet edip duasını almak için Kilitbahir’e gider. Câhidî padişahın maddî ihsanını kabul etmez. Bunun sonucunda IV. Mehmet, “Asıl sultan sensin.” diyerek Câhidî’ye “Sultan” unvanını verir.

3. Tarîkatı ve Tarîkat Silsilesi

Ahmed Câhidî, Halvetiliğin Uşşâkiyye koluna bağlı olan ve kendi adıyla anılan Câhidiyye’nin kurucusudur¹⁰. Divanının başında tarîkat silsilesi şu şekilde verilmiştir:

Şeyh Hasan Hüsamüddîn-i Uşşâkî, Şeyh Saruhanî Memî Can, Şeyh Ömer Garibî El-Gelibolu, Şeyh Ahmed Câhidî, Şeyh Ahmed el- Maruf Beyazî, Şeyh Osman el- Edirnevî.

Divânda bulunan;

Mazhar-ı sırr-ı hakâyık Şeyh ‘Ömer râh-ı necât

*Himmetiünle mürde gönliüm buldı nûrundan hayât*¹¹

⁵ Rıdvan Canım, *Edirne Şairleri*, Ankara, 1995, s. 296.

⁶ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C. 2, İstanbul, 1936, s. 894.

⁷ Nihat Azamat, “Câhidî” *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1993, s.16.

⁸ Ramazan Eren, age, s. 9.

⁹ Ramazan Eren, age, s. 5-6.

¹⁰ Selami Şimşek, “Avrupa İle Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu’da Tarikatlar Ve Tekkeler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, Konya, Güz, 2007, s. 251-310.

¹¹ Cahidî, Divân, Süleymâniye Kütüphanesi Uşşâkiye Tekkesi Bölümü, No: 245, vr. 4a.

matlı methiye şiirinden Câhidî'nin Şeyh Ömer Garibî'den hilafet aldığı anlaşılmaktadır. Kaynaklarda ise Şeyh Seyyid Mehmed Celâleddin Efendi'ye intisap ile hilafet olarak Câhidiyye'yi kurduğu belirtilmiştir. Yani Câhidiyye, Halvetiyye'nin Cemâliyye kolundan ayrılmıştır. Cemâleddin Efendi 1164/1751'de vefat ettiğine göre bu bilgide yanlışlık vardır. Bu yanlışlığı M. Halit Bayrı da tekrarlamıştır¹². Yine Bosnalı Şeyh Hasan Kâimî'nin de Câhidî'nin şeyhi olabileceği belirtilmiş, aralarındaki zaman farkından dolayı bu iddianın yanlışlığı da tespit edilmiştir¹³. Divandaki silsilede adı bulunan Hüsameddin-i Uşşâkî'den dolayı Câhidiyye'yi, Halvetiliğin Ahmedîyye kolundan ayrılan Uşşâkiyye'nin kolu olarak da ele alabiliriz.

Câhidî'nin vefatıyla, tarikatının devamı hakkında da farklı bilgiler verilmiştir. Divandaki silsilede Câhidî'den sonra Ahmed El-Maruf Beyazî ve Osman El-Edirnevî şeyhlik yapmışlardır. Bazı kaynaklarda ise Câhidî'nin vefatıyla yerine oğlu Lütfullah (veya Abdüllatif) Efendi şeyh olmuştur¹⁴. Câhidî'nin tarikatı XVII. asırda Çanakkale, Edirne ve Bursa çevresinde hayli yaygın olmuş; ancak İstanbul'a ulaşamamıştır. Eserlerinin İstanbul'da istinsah edildiği göz önünde bulundurulduğunda, İstanbul'da müritlerinin olduğu; fakat bir tarikat şubesi açamadıkları söylenebilir¹⁵. Halifelerinden Muslihiddîn-i Karamanî Muslihiyye kolunu, diğer halifesi Şeyh Ali Efendi Bursa'da Üçkozlar Dergâhı'nı kurarak Câhidiyye'yi devam ettirmişlerdir¹⁶.

Câhidiyye ve kolları şeyhlerde meydana gelen başıboşluk, tarikat seyr ü sülûk âdâbının kaybolması gibi sebeplerle zamanla yok olmuştur¹⁷. Câhidiyye, Câhidî'nin takip ettiği Sünnî çizgiden uzaklaşarak Bektaşilik'in tesirinde kalmıştır. XX. asrın başlarında ise Câhidiyye kollarıyla beraber tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁸

4. Edebî Kişiliği

Câhidî, devrin mahallileşme hareketleri ve halkı bilgilendirmek için eser verme gibi sebeplerle sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Türkçe olmayan kelimelere fazla yer vermemekle beraber divanında Eski Anadolu Türkçesine ait kelimeler de görülmektedir.

Câhidî, bazen aruz kalıbına bazen de kafiyyeye uydurmak için Arapça veya Farsça olan kelimeleri Türkçe söyleyişlerine göre kullanmaktadır. Vücûd, zâkir, ârzû, nâkıs, dünyâ kelimelerindeki uzun ünlüleri normal yani vücud, zakir, arzu, nakıs, dünya; zikir, şükür gibi bazı Arapça kelimeleri de zikir, şükür şeklinde görmekteyiz. Ayrıca Türkçede ayn harfiyle yazılan kelime olmadığı için şair, bu harfin kullanıldığı kelimeleri Türkçe gibi düşünür ve ayn harfini görmezden gelerek ulama yapmaktadır. Bu tarzdaki tasarruflara ilgili bölümlerde tekrar değinilecektir.

Şair, *Câhidî ve Lutf-ı Hak* mahlaslarını kullandığı şiirlerinde Yunus Emre tesirindedir. Yunus Emre'ye nazire diyebileceğimiz şiirleri vardır. Hem hece hem de aruz vezniyle şiirler yazmıştır. Gerek hece gerekse aruzla yazdığı şiirlerinin vezinlerinde aksaklıklar vardır. Beyit veya dörtlüklerden oluşan şiirleri mesnevi, murabba, gazel ve kıt'a nazım şekillerindedir.

¹² M. Halit Bayrı, agm, s. 375.

¹³ Nihat Azamat, agm, s. 16; Kenan Erdoğan, "Bosnalı Hasan Kâimî ve Divanı'nın Manisa Nüshası, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.31, Ankara, Güz, 2004, s. 258.

¹⁴ Nihat Azamat, a.g.m.

¹⁵ Hamit Er, age, s. 17.

¹⁶ Nihat Azamat, agm, s. 16.

¹⁷ Sadık Vicdani, (Haz.: İrfan Gündüz), *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-u Aliyye: Melâmiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye, Sûfi ve Tasavvuf)*, İstanbul, 1995.

¹⁸ Nihat Azamat, agm, s. 16.

Şiirlerin konusu tasavvufla alâkalıdır. Tevhid, münâcaat, naat ve methiyeler yazmıştır. Divanında Allah'a ve Peygamber'e sevgi şiirleri, şeyhi Ömer Garibî'ye ve devrin padişahı Sultan IV. Murad'a methiyeleri vardır.

Câhidî'nin şiirleri tarîkat çevrelerinde beğenilmiş ve müzikle terennüm edilmiştir. Bazı manzumelerinin Acem ve Eviç makamlarında besteleri vardır¹⁹.

5. Eserleri

Tarîkatle ilgili Kitâbu'n- Nasîha, Tevhid-i Zât adlı mensur eserlerinden başka dinî ve tasavvufî şiirlerden oluşan bir divanı vardır.

a. Kitâbu'n-Nasîha

Bu eserde tarîkat âdâb ve erkânıyla ilgili bilgiler yazılmıştır. Mensur olan eser Câhidî'nin duasıyla biter. Telifin 1026'nın Ramazan ayı sonunda tamamlandığı eserin sonunda kaydedilmiştir. Câhidî'nin bu eseri üzerine 1 kitap²⁰, 2 yüksek lisans tezi²¹ hazırlanmıştır. Eserin çok sayıdaki yazma nüshalarıyla ilgili bilgiler adı geçen bu çalışmalarda detaylı olarak verilmiştir.

b. Tevhid-i Zât

Bu eser Câhidî hakkında bilgi veren çoğu eserde, Kitâbu'n-Nasîha'yla karıştırılmış; aynı eser olduğu zannedilmiştir. Bu karışıklığın sebebi, her iki eserin yazmalarda genelde bir arada bulunması ve anlatım tarzı ile üslubunun benzerlik göstermesidir. Bu sebeple Kitâbu'n-Nasîha'yla ilgili yapılan tezlerde Tevhid-i Zât da incelenmiştir.

c. Divan

Bu eser hakkında makalemizin II. bölümünde detaylı bilgi verilecektir.

B. AHMED CÂHİDÎ DÎVÂNİ

Câhidî dinî ve tasavvufî şiirlerini bu eserde toplamıştır. Klasik anlamda mürettep olmayan divan, iki bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Divan bu yönüyle Eski Türk Edebiyatında farklı bir özellik taşımaktadır²². Şair, eserinin I. bölümünde *Câhidî* mahlasıyla 223, II. bölümünde de *Lutf-ı Hak* mahlasıyla 30 şiire yer vermiştir. M. Halit Bayrı²³ ve Nihat Azamat²⁴, Câhidî Dîvânı'nda İlâhî tarzında 100 civarında şiir olduğunu belirtmişlerdir. Kaynaklarda şiir sayısının az gösterilmesi, belki de hacimli olmadığı düşüncesiyle, bu divan üzerine akademik çalışmalar yapılmasına engel olmuştur. Nuran Altuner bir makalesinde kısa zaman içerisinde divanı yayımlayacaklarını belirtmiştir²⁵.

Divanın her iki bölümünün başında da Câhidî'nin tarîkat silsilesi ve divanın Câhidî'ye ait olduğu kaydedilmiştir. Süleymâniye Kütüphanesi Uşşâkiye Tekkesi Bölümündeki nüshasında I. bölümün başında;

¹⁹ Sadettin Nüzhet Ergun, age, s. 894.

²⁰ Hamit Er, *Ahmed Câhidî Efendi Nasihatnamesi*, Çanakkale, 2010.

²¹ Şerife Saygın Coşkun, age, Çanakkale, 2005; Orhan Çamlıca, age, İstanbul, 2006.

²² Edebiyatımızda birden fazla mahlas kullanan şairler için bkz: Orhan Kurtoğlu, "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler", *Bilig, Yaz / 2006*, S. 38, s. 71-91.

²³ M. Halit Bayrı, a.g.m.

²⁴ Nihat Azamat, a.g.m.

²⁵ Nuran Altuner, agm, s. 175.

Kutbu'l-Ârifîn Gavsu'l-Vâsılîn Tâcü'l-Âşıkîn Pîrimiz Efendimiz e's-Şeyh Hasan Hüsam'e'd-din-i Uşşâkî kuddise sırruhu'l-Bâkî e'lHuldî Buhârâvî hazretleri andan Hulefâ'yı evveli Şeyh Saruhanî Memi Cân Hazretleri andan e's-Şeyh Ömer Garibî el-Gelibolî kuddise sırruhu hazretlerine andan Sâhib-i Dîvân e's-Şeyh Ahmed Câhidî hazretlerine e's-Şeyh Ahmed el-Ma'rûf Beyâzî hazretlerine andan e's-Şeyh Osmân el-Edirnevî Filyokuşî. Hazâ Dîvân-ı Câhidî Kilit Bihârî kuddise sırruhu.

ve II. bölümün başında da;

Kutbu'l-Ârifîn Gavsu'l-Vâsılîn Tâcü'l-Âşıkîn Pîrimiz Efendimiz e's-Şeyh Hasan Hüsam'e'd-din-i Uşşâkî kuddise sırr'ullahi Te'âlâ hazretleri anlardan e's-Şeyh Saruhanî Memi Cân Hazretleri anlardan e's-Şeyh Ömer Garibî el-Gelibolî anlardan Sâhib-i Dîvân e's-Şeyh Ahmed Câhidî hazretleri anlardan Ahmed el-Ma'rûf Beyâzî hazretleri andan e's-Şeyh Osmân el-Edirnevî Filyokuşî kuddise sırruhu'l-Bâkî Hazretleri Ahmed.

kayıtları vardır. Hemen hemen aynı ifadelerin yer aldığı kayıtlar her iki bölümdeki şiirlerin Câhidî'ye ait olduğunu göstermektedir.

Câhidî Dîvânı'nın tespit edilen dört tane el yazma nüshası vardır. Bunlar Süleymâniye Kütüphanesi Uşşâkiye Tekkesi Bölümü 245, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı 350, Süleymâniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Bölümü 796 ve Câhidî hakkında bize bilgi veren en eski kaynaklardan biri olan makalesinde belirttiği üzere M. Halit Bayrı'nın hususi kütüphanesindeki nüshalardır²⁶. Bunlardan içerisinde az şiir bulunduran son iki nüsha eksiktir. Câhidî Divanı'nın Süleymâniye Kütüphanesi Uşşâkiye Tekkesi Bölümü ile İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığındaki nüshalarından oluşturulan tenkitli metni ise tarafımdan yayımlanmak üzere hazırlanmıştır.

1. Divanın Şekil Özellikleri

a. Nazım Şekilleri

Mürettep olmayan Câhidî Dîvânı, tarafımızdan nazım şekillerine göre ayrılarak mürettep hâle getirilmiştir. Toplam 253 şiirin yer aldığı divandaki nazım şekilleri ve şiir sayıları aşağıdaki şekildedir:

	I. Bölüm	II. Bölüm	Toplam
Mesnevi	2	-	2
Murabba	134	12	146
Gazel	55	11	66
Kıt'a	32	7	39
Toplam			253

Tabloda görüldüğü üzere Câhidî Divanı'nda nazım şekilleri bakımından çeşitlilik bulunmamaktadır. Çoğu divanda gördüğümüz kaside, rübâ'î, tuyuğ gibi diğer nazım şekillerine ait örnek yoktur. Bentlerden oluşan nazım şekillerinde yani musammatlarda ise sadece murabba var; muhammes, müseddes, terki-i bent, terci-i bent gibi şekillerde şiirler yoktur.

²⁶ M. Halit Bayrı, a.g.m s. 375.

Divanda sadece 2 **mesnevi** bulunmaktadır. Bunlardan ilki 51, ikincisi ise 6 beyitten oluşmaktadır.

Divanda toplam 146 **murabba** vardır. Bunlardan 60'ı mütekerrir, 86'sı müzdevic murabba şeklindedir. Bazı müzdevic murabbalar sadece bir kelime farklılığıyla mütekerrir şiirlerden ayrılmıştır. Bu şiirleri de göz önünde bulundurduğumuzda Câhidî'nin kelime tekrarlarıyla özellikle murabbalarda ahenk sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Mesela aşağıya iki bendini aldığımız murabbada dördüncü mısralar sadece birkaç harfle birbirinden ayrılmaktadır:

‘Âlem-i gayba ‘azm iden

‘Üryân olan gelsün beri

Horlğı ihtiyâr iden

‘Ayân olan gelsün beri

Büt-perestden vefâ gelmez

Geçer ‘ömri dermân bulmaz

Yerlü olan hem-râh olmaz

Mihmân olan gelsün beri²⁷

Bent sayısı bakımından murabbalar da çeşitlilik görülmektedir. Çoğunluk 5 bentten oluşmakla birlikte bent sayısı 2, 4, 6, 7'li olan murabbalar da vardır:

Bent Sayısı	2	4	5	6	7
Şiir Sayısı	1	32	102	9	2

Divandaki 253 şiirden sadece bir tanesinde mahlas beyti bulunmamaktadır. Divanın ikinci bölümünün başında olan bu şiir bir murabbadır.

Câhidî Dîvânı'nda 66 **gazel** bulunmaktadır. Gazellerin beyit sayıları ve kaç gazelde kullanıldıkları şöyledir:

Beyit Sayısı	4	5	6	7	8
Şiir Sayısı	13	39	10	2	2

Câhidî çoğunlukla 5 beyitten oluşan gazeller yazmıştır. Gelenekte gazellerin beyit sayılarının tek sayı olmasına dikkat edilmektedir, fakat Câhidî'de görüldüğü gibi 4, 6 veya 8 beyitten oluşan gazeller de görülmektedir.

Câhidî Divanı'ndaki son nazım şekli olan **kıt**'anın 39 örneği vardır. Çoğunluğu 5 beyitten teşekkül etmiştir:

Beyit Sayısı	2	4	5	6	7
Şiir Sayısı	1	4	31	2	1

²⁷Cahidî, age, vr. 10b.

b. Vezinler

Câhidî Dîvânı'nda hem hece hem de aruz ölçüsü kullanılmıştır. Her ne kadar divan şairleri aruz veznini kullansa da murabba nazım şeklinde dinî şiirlerin yaygın olduğu divanlarda hece ile yazılmış şiirler görülmektedir. Öncelikle, kullanılan kalıpları şöyle tablolaştırabiliriz:

Bahir	Kalıp	Şiir
Remel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	110
Hezec	Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	27
Hezec	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	8
Recez	Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	4
Hezec	Mefâ'ilün mefâ'ilün	1
Toplam		150

Yukarıdaki rakamlar, Câhidî'nin remel

bahrinin “Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” ve hezec bahrinin “Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” kalıplarını daha fazla kullandığını göstermektedir. Haluk İpekten'in 61 şairin divanı üzerinde yaptığı inceleme ile Câhidî Dîvânı vezin yönünden karşılaştırıldığında “Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbının kullanım sıklığı arasında paralellik vardır²⁸.

Câhidî, aruz kalıbına uydurabilmek için bazen Arapça veya Farsça olan kelimeleri Türkçe söyleyişlerine göre kullanmaktadır. Vücûd, zâkir, ârzû, nâkıs, dünyâ, tesbîh, temcîd ve düşmân kelimelerindeki uzun ünlüleri normal yani vücud, zakir, arzu, nakıs, dünya, tesbih, temcid ve düşman şeklinde kullanmıştır. Yine zikir, şükr gibi bazı Arapça kelimeleri zikir, şükür şeklinde görmekteyiz.

Câhidî Dîvânı'nda hece ölçüsüyle yazılmış çok sayıda şiir vardır. Divanlarda hece vezninin kullanılması mutasavvıf şairlerde rastlanılan bir durumdur. Özellikle aruzun “Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” kalıbı ve hece sayısı bakımından buna benzeyen 11'li hece ölçüsü dinî muhtevalı murabbalarda tercih edilmektedir. Hece kalıplar ve kaç şiirde kullanıldıkları aşağıdadır:

Hece sayısı	5	6	7	8	10	11	12	14	16	Toplam
Şiir sayısı	1	2	4	33	1	53	2	2	5	103

Esasında bu şiirlerin çoğunu aruz veznine uydurulamadığı için heceyle yazılmış şiir olarak niteleyebiliriz. Nasıl anlattığından çok neyi anlattığının- güncel bir ifadeyle “sanat için sanat” değil de “toplum için sanat” anlayışının- hâkim olduğu dinî şiirlerde edebî sanat veya vezin gibi şekle ait unsurlar ikinci planda kalmıştır. 16'lı hece ölçüsüyle yazılan 5 şiirden 4'ü gazel, 1'i kıt'a nazım şeklindedir. Heceyle murabba yazılması başka divanlarda da karşılaşılabilecek bir durum, fakat gazel yazılması yaygın değildir. Bu şiirlerin mısraları, bazen ikiye bölünerek dört mısralı bentler hâline dönüştürülmüştür. Mesela,

²⁸ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, 1994, s. 276- 340.

Geçürdün ‘ömrüni gâfil cân u dilden kul oldun mı

*Habîbine ümmet olup livâ-yı hamde geldün mi*²⁹

matla beyti, nüshalarda;

Geçürdün ‘ömrüni gâfil

Cân u dilden kul oldun mı

Habîbine ümmet olup

Livâ-yı hamde geldün mi

şeklinde yazılmıştır. Bu şiirlere 16’lı hece ölçüsüyle yazılmış gazel demektense 8’li murabba demek daha doğru gibi görünmektedir; fakat bu durumda kafiye şeması x-a-x-a olur. Murabba nazım şekli böyle bir kafiye şeması örneklerini içermez³⁰. Böyle kafiyelenen bir murabba şeklini kabul ettiğimiz takdirde tüm musammat gazellerin murabba olarak değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarır ki, bu da doğru olmaz. Halil Erdoğan Cengiz musammatlarla ilgili yaptığı incelemede 405 şarkıdan sadece bir tanesinin yukarıdaki kafiye şemasına uyduğunu belirtmektedir. Tüm bunların ışığında bu özelliklere sahip 4 şiir murabba olarak değil de gazel olarak değerlendirilmiştir. Yine bu özellikte yazılmış ve kıt’alar arasına aldığımız bir şiiri murabba varsayarsak onun kafiye şeması da x-x-x-a şeklinde olur ki, bunun da örnekleri yoktur.

Türkçede uzun ünlü harflerin bulunmamasından dolayı imâlelerin çok olduğunu görüyoruz:

Her ki îmân-ı yakîn itdi sana buldı necât

*Saçun[un] sırrın[ı] bildi oldı ana reh-nümâ*³¹

Bununla birlikte hem hece hem de aruzla yazılan bazı şiirlerde vezin bozuklukları tespit edilmiştir.

c. Kafiye ve Redifler

Câhidî şiirlerinde redif kullanmaya özellikle gayret etmiştir. Divandaki 146 murabbanın 101’i, 66 gazelin 42’si, 39 kıt’anın 16’sı müreddef şiirdir. Böylece divandaki toplam 253 şiirden 159’unun redifle yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu rakamın yüksek çıkmasında murabbalardan 60’ının mütekerrir olması etkili olmuştur. Bu incelemede sadece kelime veya kelimelerden oluşan redifler sayılmış, ek hâlindeki redifler dikkate alınmamıştır. Ek hâlindeki redifler göz önünde bulundurulsa –neredeys- divanın tamamı müreddef şiirlerden teşekkül etmiştir diyebiliriz.

Türkçe şiirde redif çok fazla kullanılmaktadır. Şairler mısra tekrarlarıyla ya da mısra sonlarında kelime tekrarlarıyla şiire ahenk katmaya çalışmışlardır.

Divan edebiyatında fazla yaygın olmayan çift çapraz redif³², Câhidî Dîvânı’nda görülmektedir. Şair, tamamı 5 bent olan bu şiirde sadece mütekerrir mısrada bir kelime değiştirmektedir.

²⁹Cahidî, age, vr. 11a.

³⁰ Haluk İpekten, age, s. 74; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 6. Baskı, Ankara, 2000, s. 212; Halil Erdoğan Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Sayı: 415-416-417 / Temmuz-Ağustos-Eylül, 1986, s. 295-312

³¹Cahidî, age, vr. 3a.

*Bir teferrüç eyleyüp bakdum cihânun yüzine
Her neye bakdum ise ‘ibret görindi gözüme
‘Âkil isen cân kulağın aç nazar kıl sözüme
Bir degirmendür bu dünyâ **ögüdür** birgün **seni***

*Alt taşı degirmenün yer yüzün(i) tutmuş karâr
Göklere kılsam nazarı niçedür leyl ü nehâr
Niçe yüz bin evliyâyı topraga kıldı karâr
Bir degirmendür bu dünyâ **un ider** birgün **bizi**³³*

Kafiye hususunda ise çoğunlukla tam ve zengin kafiye kullanılmıştır. Vezin bahsinde belirtildiği üzere şair, kafiye hususunda da Arapça ve Farsça bazı kelimeleri Türkçe gibi değerlendirmiş ve kafiye yapmıştır. Meselâ aşağıdaki beyitte abdest anlamındaki vuzû kelimesinin sonunda “hemze” vardır. Şair “yüzi” kelimesine kafiye yapmak için hemzeyi görmezden geldiği gibi “uzun u” sesini de normal olarak okumakta, göz için kafiye anlayışının zıddına olarak “yüzi” kelimesini de “yüzü” şeklinde kullanmaktadır. :

*Gerekdür tâlibe farz oldu vuzû’
Yuya mihrâba lâyük ola yüzi³⁴*

Arapça kelimeyi Türkçe söylenişe uygun olarak kullanmanın başka örnekleri de vardır. Bunlar arasında “murâd-murat” değişimi örneğini gösterebiliriz:

*Câhidî[yi] sensin ey seyyâh iden râh-ı murâd
Kudret-i Rabbü’l-enâmdan rûze-i deryâ fûrat
‘Abdüine iren mutahhâr her kimün kadr-i berât
Fazl-ı Rahmân kudret-i Hak şehri ramazân merhabâ³⁵*

Şair bazı şiirlerde kafiye yapmamış, kafiye redifle sağlamaya çalışmıştır:

*Sözünü bürhân ile söyle yalan da‘vâyı ko
Söz ana dirler ki anda hikmet-i Lokmân **ola***

*Dîv iken sandun Süleymân sen özünü bilmediün
Mantku’t- tayrı bilenler dîvlere hâkim **ola**³⁶*

Bu beyitlerdeki “n ve m” sesleri kafiye şeklinde düşünülemediğine göre redif olan “ola” kelimeleri kafiye olarak değerlendirilmiştir.

³² Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, "Redife Farklı Bir Bakış: Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiyeli Şiirler", *Bilig*, S. 33, Bahar, 2005, s. 167-188.

³³ Cahidî, age, vr. 45b.

³⁴ Cahidî, age, vr. 2a.

³⁵ Cahidî, age, vr. 5a.

³⁶ Cahidî, age, vr. 11b.

2. Divanın Muhteva Özellikleri

Tamamen dinî ve tasavvufî şiirlerden müteşekkil olan Câhidî Dîvânı, Ahmet Yesevî'nin hikmetleri ile başlayıp Yunus Emre'nin şiirleriyle devam eden Türkçe dinî şiirlerin devamı mahiyetindedir. Divanda din dışı konularda şiir yoktur. Câhidî, iki tanesi müstesna olmak üzere, şiirlerine başka şahısları da konu etmez. Bir gazel dönemin padişahı IV. Murat'a, bir gazel de şeyhi Şeyh Ömer Garibî El-Gelibolu'ya methiye türünde kaleme almıştır.

Burada yazımızın hacmi dikkate alınarak, dinî ve tasavvufî olan muhtevada dikkat çeken unsurlara kısaca değinilecektir.

a. Tevhit

Tevhit, bir edebî tür ismi olarak en temel anlamıyla Allah'ın güzel isimleri ve sıfatlarıyla varlığından, birliğinden, yüceliğinden bahseden şiirlerin adıdır³⁷. Câhidî Dîvânı'nda gördüğümüz tevhit örnekleri de bu genel tanıma uymaktadır. Şair, şiir aracılığıyla Allah'ı tanımaya ve tanıtmaya çalışmıştır:

*Hak yolını 'âr iden
Tevhîde gel tevhîde
Hakdır seni var iden
Tevhîde gel tevhîde³⁸*

*Tevhîddür evvel âhir kılan bâkî
A'mâlardan olma gel 'ilmün oku
Tevhîd ile buldı bulanlar Hakkı
Sebebdür murâda irmege tevhîd³⁹*

b. Münacaat

Türk edebiyatındaki dinî türlerden bir diğeri de münacaattir. Edebî terim olarak konusu doğru yola ermek veya doğru yolda devam etmek için Allah'a yakarıшта bulunulan şiirlere denir⁴⁰. Câhidî'nin bu türdeki şiirlerinde aczini anlayan kulun samimi bir şekilde dua etmesi, Allah'a yalvarması görülmektedir:

*Hükm elinde cümlesi bî-çâre kullar yâ İlâh
Kıl hidâyet kullaruna sen Rahîmsin yâ Ganî

Rahmetiün deryâsına çün yok nihâyet yâ İlâh
Kıl hidâyet kullaruna sen Rahîmsin yâ Ganî⁴¹*

³⁷ Mustafa İsen, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, Ankara, 1992, s. X.

³⁸ Cahidî, age, vr. 10b.

³⁹ Cahidî, age, vr. 21b.

⁴⁰ Cemâl Kurnaz, *Münâcât Antolojisi*, Ankara, 1992, s. 1.

⁴¹ Cahidî, age, vr. 12b.

c. Naat

Peygamberimiz Hz. Muhammed hakkında yazılan şiirlere genel olarak naat denilmektedir. Başta Hz. Ali olmak üzere dört halifeye yazılan şiirlere de naat başlığı verildiği görülmektedir⁴².

Câhidî, yazdığı naat türündeki şiirleri aracılığıyla bazen peygamberin değerini ve önemini anlatmaya çalışmış bazen de şefaatine nail olmak düşüncesiyle Hz. Muhammed'e yakarıştta bulunmuştur:

*Taha vü encüm sıfâtun yâ Muhammed Mustafâ
Kâbe kavseyn makâmun rûhun oldı müntehâ⁴³*

*Berzah oldı [ana] mi'râc deryâ göremez hicâb
Rahmeten li'l-âlemînsin kıl şefâ'at yâ habîb
Bu asırda n'ola misk'in ümmetün hâli 'aceb
Rahmeten li'l-âlemînsin kıl şefâ'at yâ habîb⁴⁴*

ç. Peygamberler

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Câhidî Divanı'nda Hz. Muhammed'le ilgili çok sayıda şiir vardır. Bunlara ek olarak örnek hayatları ve ibretlik kıssalarından dolayı diğer peygamberlere de telmihler yapılmıştır. Bunlar arasında Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'u sayabiliriz:

*Ey miskîn murâdun vech'ullâh ise
Mücerred ol 'Îsâ gibi mücerred
Lezzet-i dünyâdan el çekdi 'Îsâ
Mücerred ol 'Îsâ gibi mücerred⁴⁵*

*Câhidî bendeye giydiren kilim
'Ümrân oğlu Mûsâ'yı kılan kelîm
Gel didün kapuna geldiüm yâ Kerîm
Rızân istet bana dâ'im yâ Allâh⁴⁶*

*Yanmayan yârun firâkı nârına Ya'kûb gibi
Mısr-ı kalbe girmeyenler cân Yûsuf'ın bulmadı⁴⁷*

⁴² Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara, 1993, s. 1.

⁴³ Cahidî, age, vr. 4a.

⁴⁴ Cahidî, age, vr. 28b.

⁴⁵ Cahidî, age, vr. 10b.

⁴⁶ Cahidî, age, vr. 36b.

⁴⁷ Cahidî, age, vr. 41a.

d. Dört Halife

Dört halife bilindiği üzere Hz. Muhammed'den sonra hilafet makamına geçen, devleti yöneten Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Divan şiirinde Hz. Ebu Bekir sadakati, Hz. Ömer adaleti, Hz. Osman hayâ sahibi olması ve Hz. Ali âlimliğiyle zikredilmektedir. Câhidî de bu geleneğe uyararak hareket etmiş, onların özelliklerinin belirterek onları sevmenin önemine vurgu yapmıştır:

Sevmeyen cehâr-yâri zındıkun îmân[ı] yok

Ol mukarribler velîdür 'ârifün gümân[ı] yok

Gâr içinde Mustafâ'ya yâr olan Siddık hümmâm

Bilmeyen gâr-ı nihânı nâkısun 'irfân[ı] yok

'Adl ile 'Ömer-i Fâruk kıldı tenvîr 'âlemi

Her kimin ki 'adl[i] yokdur Hâlik'a îmân[ı] yok

Utanurlardı hayâsından melekler 'Osmân'un

Bî-hayâ kılup olanun yer[i] nâr gilmân[ı] yok

Didi Ahmed şehri-i 'ilmem kapısı fettâh 'Ali

İsm-i zâtun mazhârıdur münkirün vicdân[ı] yok⁴⁸

e. Âl-i Beyt

Âl-i beyt, Hz. Muhammed'in kendisi ile beraber, kızı Hz. Fatıma, damadı Hz. Ali, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşur. Peygamber, giydiği abasını bu sahabelerin üzerlerine örterek dua etmiştir.

Cahidî onları sevmenin gerekliliğine inanıp onları layıkıyla sevebilmek için Allah'a dua etmektedir:

Mahremi Fâtıma ma'sûm gevheri iki imâm

Murtazâ Hasan Hüseyin hâ'iniün îmân[ı] yok

Yâ İlâhî Câhidî bendene sevdür sevdigün

Sen bilürsin senden özge derdimün dermân[ı] yok⁴⁹

⁴⁸Cahidî, age, vr. 4a.

⁴⁹Cahidî, age, vr. 4a.

f. Dostluk, Allah Dostları, Veli

Dostluk, karşılıklı çıkar ilişkisine değil de sadece muhabbete dayanan bir durumdur. İnsanı doğru yola davet eden, kötülükten koruyan, bunun karşılığında hiçbir ücret talep etmeyen kişilere dost denir. İnsanları Allah'ın güvenilir ve doğru yoluna davet eden şeyhler, veliler dost olarak kabul edilmiştir:

*N'idelüm bu fânî mülkde vefâsı yok dostları
Dost ana dirler ki dâ'im Hakk'ı bildire sana⁵⁰*

*Ehl-i dünyâdan vefâ isteme yokdur dostluğu
Ger vefâlı dost dilersen mürşid-i kâmil[i] bul⁵¹*

*Yâ İlâhî cümle dostların sevüp kıldun nazar
Anların yolına gönder münkire yâr eyleme⁵²*

g. Aşk, Âşık

Aşk, hakiki ve mecazî olmak üzere iki çeşittir. Hakiki aşk, Allah'ın kulunu, kulun da Allah'ı sevmesi durumunu; mecazî aşk dünya ve içindeki fânî şeylere olan sevgiyi karşılamaktadır. Âşık, hakiki veya mecazî aşka tutulan kişidir. Mutasavvıflarca matlup olan aşk ise hakiki aşka tutulan kişidir. Aşk, insanın aklını başından alır, onu âleme rüsva eder:

*Gözlerümden kan akıtdı yüregüm yakdı bu 'ışk
Târ [u] mâr itdi dagıtdı varımı yıkdı bu 'ışk*

*Kalmadı sabr [u] karârum gitdi elden ihtiyâr
Beni rüsvâ eyleyüp 'âlemlere çıkdı bu 'ışk⁵³*

Âşık, daima aşk ateşiyle yanmaktadır. Onun gözyaşları sel gibi akmaktadır:

*'Acebdür 'âşıkun hâli
'Işk nârına büryân olur
Zâr ider derd-i yâr için
Herdem gözi giryân olur⁵⁴*

*Âşık-ı hak olan kişi
Dâ'im gözi giryân gerek*

⁵⁰Cahidî, age, vr. 54a.

⁵¹Cahidî, age, vr. 54a.

⁵²Cahidî, age, vr. 19b.

⁵³Cahidî, age, vr. 23a.

⁵⁴Cahidî, age, vr. 35b.

Girüp 'ışkun tennûrına

Nâr-ı 'ışka büryân gerek⁵⁵

ğ. Şeytan, Nefis

Mutasavvıf şairlerin dert yakındıkları şeylerin başında şeytan ve nefis gelmektedir. Çünkü bunlar menzile ulaşmak için doğru yolda gitmeye çalışan talibi çeşitli hilelerle aldatmakta, yanlış yola sürüklemektedir. Şeytanın vesvesesine, sözüne uyan iç âleminde onunla olan savaşı kaybedecektir:

Uyma şeytânun sözine düş türâba tâhir ol

Nefsüni Rabbüni tan[ı] bilmeyen insân degil⁵⁶

İnsanları doğruluktan alıkoyan bir diğer unsur da nefistir. Nefis, insanı daima dünyevi ve fani şeylere yöneltmektedir. Nefsin istekleri bitmediğinden insanın ömrü heba olup gitmektedir. Nefis, insanı dünya ile meşgul etmesi yönüyle şeytana teşbih edilmiştir:

Nefs şeytânuna uydun fikrine usanmadun

Gaflet ile geçdi 'ömrün hiç ölümün sanmadun⁵⁷

Nefsin en alt mertebesi olan nefis-i emmâre, Câhidî tarafından aşağılanmış, Firavun'a benzetilmiştir:

Uyma emmârene tâg[î]den olma

Gönül virmek ana gümân degil mi

Emmâren Fir'avun [ü] 'akl[un] şeytân

Vücûdun şehrinde Hamân degil mi⁵⁸

h. Şeriat, Tarîkat, Hakikat, Marifet

Dinî tasavvufî şiirlerde sıkça rastladığımız ve dört kapı⁵⁹ olarak da bilinen bu kavramları Câhidî de işlemiştir. Şair, bu kavramlardan ilk üçünü zikrederek kurtuluşun ancak bunlarla mümkün olabileceğini söylemektedir:

Mevâlidsiz cevâhir zâhir olmaz

Üç oldı dogucak bir 'âmî bilmez

Şeri'atsız tarîka yol virilmez

Oku nakşını bul âb-ı hayâtı

Muhammed Mustafâ cümle erenler

Tutup şer'î yola girdi girenler

⁵⁵ Cahîdî, age, vr. 37a.

⁵⁶ Cahîdî, age, vr. 19a.

⁵⁷ Cahîdî, age, vr. 43a.

⁵⁸ Cahîdî, age, vr. 47b.

⁵⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1996, s. 153.

Tarîkatde hakîkatde olanlar

Bu üçden buldılar anlar necâtî⁶⁰

Yukarıdaki üç makam geçildiğinde marifet makamına erişilir. Marifet, “Süffilerin ruhani hâlleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan”dır⁶¹. Marifet makamındaki kişi her işin ve her sözün aslını bilendir:

Ma’rifet dogmaz behâyimden dogar a’mâ sözi

Ma’rifet andan dogar ki her sözün aslın bile⁶²

1. Namaz, Zikir

İslam dininin beş şartından biri namazdır. Önemine binaen “dinin direği” olarak kabul edilmiştir. Gaflete kapılmadan beş vakit namaz kılmanın önemini belirten Câhidî, başka bir şiirinde de özellikle teheccüt namazına değinmiştir:

Dogdı gün gâfil yatursın cân namâzın kılmadun

Kıldı beş vakit cemâ’at vitre okundı kunût⁶³

Hamdü li’llâh bu teheccüd temcîdi oldı safâ

Cehdile irdüm safâya kalbimiz buldı safâ

Ne ‘acib zevk [u] safâdur bu teheccüd temcîdi

Hamdile zâkir olaldan dilimiz buldı safâ⁶⁴

Basit anlamıyla anmak, hatırlamak anlamlarında olan zikir; tasavvufî anlamda Esmâ-yı Hüsnâ başta olmak üzere bazı dinî kavramları yalnız veya toplulukla, açıktan yüksek sesle (cehrî) ya da içten sessiz (hafî) olarak tekrarlamaktır. Câhidî, Allah’ın güzel isimlerinin zikredilmesi, Hakk’ın rızasına talip olanların geceleri zikirle geçirmeleri gerektiğini dile getirmektedir:

Giceni zikr ile kâ’im imsâk idiüp gündüz sâ’im

Erenler cem’ine dâ’im irmek dilersen gel hû de⁶⁵

Tesbîh oldı Allah adı cümle esmâ-yı Hakla

Tâ ebed ihlâs içinde zikrümüz buldı safâ⁶⁶

⁶⁰Cahîdî, age, vr. 32a.

⁶¹Süleyman Uludağ, age, s. 347.

⁶²Cahîdî, age, vr. 12a.

⁶³Cahîdî, age, vr. 11b.

⁶⁴Cahîdî, age, vr. 52b.

⁶⁵Cahîdî, age, vr. 11a.

⁶⁶Cahîdî, age, vr. 52b.

i. Hamd

Hamd kelimesi Câhidî Dîvânı'nda diğer mutasavvıf şairlerin divanlarında olduğundan daha fazla geçmektedir. Şairin ikinci olarak kullandığı *Lutf-ı Hak* mahlasının etkisiyle olsa gerek divanın II. bölümündeki 30 şiirin 13 tanesi “Hamdü li’llâh” diyerek başlamaktadır:

*Hamdü li’llâh vâsıl olup maksûdum buldum hemân
Nûr-ı hâhişle irişüp menzilüm buldum hemân*⁶⁷

Divanda başka yerlerde de hamd ve şükre dair kullanımlar görülmektedir:

*Müeyesser eylediün seyr-i ilal’llâh
Sana lâyük gide el-hamdü-li’llâh
Didün lâ taknetû min-rahmeti’llâh
Suçum bilüp bugün pişmâna geldüm*⁶⁸

*Şükür sana dâ'im Allâh şimdi bir hoşça hâlüm var
Mahv itdi hayret 'aklumu ne idrâkum ne bilüm var*⁶⁹

j. Nasihat

Câhidî için çok önemli kavramlardan biri de nasihattir. Çevresindekilere, özellikle de müritlerine doğru yolu tavsiye eden Câhidî, Nasihatname adlı bir de eser yazmıştır⁷⁰.

Divanında nasihat redifli şiiri bulunan Câhidî, çevresindekilere doğruluğu, vefalı olmayı ve kimsenin kalbini kırmamayı öğütlemektedir:

*Ey tâlib murâda irmek dilersen
Gönül yıkma benden sana nasîhat
Cennet-i dîdârı görmek dilersen
Gönül yıkma benden sana nasîhat*⁷¹

k. Dünya

Dünya, mutasavvıf şairler tarafından ahret âlemiyle kıyaslanmıştır. Dünya, cennet gibi bir nimeti olan ukbayla olan yarışında tasavvuf ehlinin gözünde hiçbir değeri ve kıymeti olmayan şeydir; çünkü talibin varması gereken menzile ulaşmasına engel olduğu düşüncesi hâkimdir.

Câhidî, geçiciliğinden kinaye ederek dünyanın yalancı ve vefasız olduğunu belirtmektedir:

*Ey gönül 'âkil isen aldanma dünyâ varına
Bir vefâsız.fânî dünyâdur vefâsı yok anun*

⁶⁷Cahidî, age, vr. 51a.

⁶⁸Cahidî, age, vr. 36b.

⁶⁹Cahidî, age, vr. 29b.

⁷⁰Hamit Er, *Ahmed Câhidî Efendi Nasihatnamesi*, Çanakkale, 2010.

⁷¹Cahidî, age, vr. 33a.

*'Aklunu başuna der koma bugünün yarına
Bir vefâsız fânî dünyâdur vefâsı yok anun⁷²*

*Sarâyun köşkleriün harâb
Nakş-ı fânî yalan dünyâ
Libâsın ni'metün şerâb
Virdigini alan dünyâ⁷³*

Câhidî, meşhur olan ve aşağıya örnek olarak alınan gazelinde de dünya ile değirmen arasında benzerlik kurmaktadır. Şair, dünyanın eza ve cefalarına maruz kalan insanı, değirmen taşlarının arasında un hâline gelen buğdaya teşbih etmiştir.

3. Örnek Şiirler

I⁷⁴

Hamdü li'llâh vâsıl olup maksûdum buldum hemân
Nûr-ı hâhişle irişüp menzilüm buldum hemân

'Âlem-i lâhûta irdüm gayra kılmam iltifat
Hakkı gözler gice gündüz gözlerüm her dem hemân

Çün hidâyet yolu üzre oturup kıldum karâr
Kalmadı aslâ küdüret nûr-ı hâs oldum hemân

Her ne çün boş olur ise dü cihânda dâ'ima
Evvel âhir cümle Hakk'un işidir bildüm hemân

Görinen Hak işiden Hak sölüyen Hak'dır müdâm
Kimsenün medhâli yokdur şübhesiz bildüm hemân

Lutf-ı Hak 'ukbâ yüzinde olmuşam sâbit kadem
Lutfına mazhar düşelden zâtunı gördüm hemân

⁷²Cahidî, age, vr. 45a.

⁷³Cahidî, age, vr. 46a.

⁷⁴Cahidî, age, vr. 51a.

II⁷⁵

Evvel âhir var olan sensin yâ Rasûl'allâh
Ziyân tutdı 'âlemi günsin yâ Rasûl'allâh

'Arşî kürsi mu'allâ evsat ednâ [vü] a'lâ
Nûrundan kıldı Mevlâ cânsın yâ Rasûl'allâh

'İşk-ı Rahmân tâcun oldı yâre mi'râcun
Yüzün ve'd- duhâ saçun tutupdur yâ Rasûl'allâh

Sensin habîb Allâha yüzün benzedi mâha
Medhün zikridür Taha sensin yâ Rasûl'allâh

Girdüm hüsnün bâgına bülbül-veş zârına
Kul Câhidî râhına sensin yâ Rasûl'allâh

III⁷⁶

Bir teferrüc eyleyüp bakdum cihânun yüzine
Her neye bakdum ise 'ibret görindi gözüme
'Âkil isen cân kulagın aç nazar kıl sözüme
Bir degirmendür bu dünyâ ögüdür birgün seni

Alt taşı degirmenün yer yüzün[i] tutmuş karâr
Göklere kılsam nazarı niçedür leyl ü nehâr
Niçe yüz bin evliyâyı toprağa kıldı karâr
Bir degirmendür bu dünyâ un ider birgün bizi

Âline aldanma sakın mekr ile hîle kılar
Virdigini gerü alur sanma kim bâkî kalur
İki taşun arasında dânenün hâli n'olur
Bir degirmendür bu dünyâ ögüdür birgün seni

⁷⁵Cahidî, age, vr. 3a.

⁷⁶Cahidî, age, vr. 45b.

Halk idüpdür kudretinden kâr-gâh[1] ol Hudâ
Çark içinde dânesin ‘ömri ana oldu gıdâ
Bulmadı iflâh ecelden enbiyâ şâh [u] gedâ
İki cihânun güneşi fahr-i ‘âlem Mustafâ
Bir degirmendür bu dünyâ un ider birgün bizi

Câhidî geç bu hayâlden bakma dünyâ âline
Zehr olur her kim ki yerse sunma anun balına
‘Âkil isen kıl seyâhat gir Rasûlün yolına
Bir degirmendür bu dünyâ ögüdür birgün seni

SONUÇ

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda içtimaî ve idarî bakımdan gerilediği hâlde kültür, sanat ve edebiyat alanlarında yükselişine devam etmiştir. Bu sırada yetişen pek çok divan şairinden biri de Ahmed Câhidî’dir. Aslen Edirneli olan şair Talebe yetiştirmek, İslamiyet’in emir ve yasaklarını halka öğretmek için Çanakkale’ye Kilitbahir’e gitmiştir.

Kitâbu’n-Nasih, Tevhîd-i Zât ve divanı olmak üzere üç eseri vardır. Bu makalede hakkında bilgi verdiğimiz divanda şairimize ait 253 şiir bulunmaktadır.

Tamamen dinî ve tasavvufî şiirlerden müteşekkil olan Câhidî Dîvânı, Ahmet Yesevî’nin hikmetleri ile başlayıp Yunus Emre’nin şiirleriyle devam eden Türkçe dinî şiirlerin devamı mahiyetindedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Câhidî, *Dîvân*, Süleymâniye Kütüphanesi Uşşâkiye Tekkesi Bölümü, No: 245.
- Altuner, Nuran, “Câhidî Ahmed Efendi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 2, S. 6, Ankara, 2001, S. 159-176.
- Aydemir, Yaşar ve Çeltik, Halil, "Redife Farklı Bir Bakış: Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiyeli Şiirler", *Bilig*, S. 33, Bahar, 2005, s. 167-188.
- Azamat, Nihat, “Câhidî” *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1993, s.16.
- Bayrı, M. Halit, “Câhidî”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Şubat, 1954, s.375-376.
- Canım, Rıdvan, *Edirne Şairleri*, Ankara, 1995.
- Cengiz, Halil Erdoğan, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Sayı: 415-416-417 / Temmuz-Ağustos-Eylül, 1986, s. 295-312.
- Coşkun, Şerife Saygın, *Ahmed Câhidî ve Kitâbu’n-Nasîha Adlı Eseri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi., Çanakkale, 2005.

- Çamlıca, Orhan, *Ahmed Câhidî'nin Nasihatnâme Ve Tevhid-İ Zât Adlı Risalelerinin Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 6. Baskı, Ankara, 2000.
- Er, Hamit, *Ahmed Câhidî Efendi Nasihatnamesi*, Çanakkale, 2010.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1997.
- Erdoğan, Kenan, “Bosnalı Hasan Kâimî ve Divanı'nın Manisa Nüshası, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.31, Ankara, Güz, 2004, s. 257-269.
- Eren, Ramazan, *Çanakkale ve Kilitü'l-Bahir Köyümüzün Sultanı: Ahmed Câhidî Efendi*, İstanbul, 1985.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, C. 2, İstanbul, 1936.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, 1994, s. 276- 340.
- İsen, Mustafa ve Macit, Muhsin, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, Ankara, 1992.
- Kızıler, Hamdi, *Ahmed Câhidî Efendi ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Kızıler, Hamdi, *Ahmed Câhidî Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, İstanbul, 2006.
- Kızıler, Hamdi, “Câhidî Ahmed Efendi'nin “Abdest, Namaz Ve Hac” İbadetlerine Dair Bazı Bâtınî Yorumları”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, S. 17, Ankara, 2006, s. 151-159.
- Kurnaz, Cemâl, *Münâcât Antolojisi*, Ankara, 1992.
- Kurtoğlu, Orhan, “Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler”, *Bilig*, Yaz / 2006, S. 38, s. 71-91.
- Mehmed Nâil Tuman, (Haz. Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatcı), *Tuhfe-i Nailî*, C. 1, Ankara, 2001, s.146.
- Sadık Vicdani, (Haz.: İrfan Gündüz), *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-u Aliyye: Melâmiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye, Sûfî ve Tasavvuf)*, İstanbul, 1995.
- Şimşek, Selami, “Avrupa İle Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar Ve Tekkeler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, Konya, Güz, 2007, s. 251-310.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1996.
- Yeniterzi, Emine, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara, 1993.